

دبیاچه‌های مجموعه مترادفات

محسن ذاکرالحسینی

مجموعه مترادفات یکی از فرهنگ‌های جالب و سودمند زبان فارسی است که منشی محمدپادشاه متخلص به «شاد» (مؤلف فرهنگ آندراج)، در سال ۱۲۹۱/۱۸۷۵م، به فرمان مهاراجه و جیاراما، فرمانروای وجیانگر، آن را تألیف کرده است.

در این کتاب، در ذیل هر مدخل، اصطلاحات فارسی مترادف، غالباً با شواهدی از آثار منظوم و گاه منثور فارسی، گرد آمده است. مؤلف دبیاچه‌ای به فارسی و دبیاچه‌ای به زبان انگلیسی بر آن نوشته که نخستین بار در سال ۱۸۷۷م و بار دوم در سال ۱۸۷۸م در هند به طریقه سربی به چاپ رسیده است.

این کتاب، بار دیگر در سال ۱۳۴۶ شمسی، با نام مجعول فرهنگ مترادفات و اصطلاحات، زیر نظر بیژن ترقی و به همت کتاب‌فروشی خیتام، به چاپ رسیده که متأسفانه صفحه عنوان کتاب و هر دو دبیاچه مؤلف در آن نیامده و فقط قسمتی از دبیاچه فارسی، در ضمن مقدمه ناشر، نقل شده است. از آنجا که عنوان و دبیاچه هر کتابی شناسنامه آن است، اکنون مندرجات عنوان و هر دو دبیاچه فارسی و انگلیسی کتاب از لحاظ خوانندگان می‌گذرد تا، ضمن استفاده از اطلاعات مندرج در آن، با نمونه نثر فارسی و شیوه نگارش انگلیسی محمدپادشاه آشنایی حاصل شود. برای مزید فایده، ترجمه دبیاچه انگلیسی نیز به دنبال خواهد آمد.

عنوان فارسی کتاب

به فضل خالق الارض و السموات

کتاب مستطاب مسمی
مجموعه مترادفات

مؤلفه

منشی محمدبادشاه

(ملازم جناب معلی القاب مهاراجه صاحب بهادر والی ریاست و سبکدوش دام اقباله)
به مقام بنارس در مطبع داکتر ای جی لازرس به قالب طبع ریخته شد

ترجمه عنوان انگلیسی

مجموعه مترادفات

(مجموعه‌ای از مترادفات فارسی در قالب یک فرهنگ اصطلاحی)
به همراه فهرست راهنما

فراهم شده به فرمان

عالی جناب K.C.S.I. مهاراجه وجیانگر

فراهم آورنده

منشی محمد پادشا

بنارس

چاپ مدیکال هال پرسی ۱۸۷۸

دیباچه فارسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سپاس بی‌قیاس مر خداوند پاک راست که سلطان عارفان به ادراک معرفتش به کلمه ما عرفناک معترف به قصور و مسبحانِ افلاک به دریافت ماهیتش عاجز و معذور. و درود لَاتَعَدُّ و لَاتَحْصِي بر حضرت محمد مصطفی و رسول مجتبی که کریمه سبحانُ الَّذِي أَسْرَى اَدْنَى پایه‌ای است از معارج کمالش و حدیث لولاک حرفی است از دفاتر جلالش و علی آله الطاهرين و اصحابه اجمعین.

اما بعد، بر ضمائر نکته‌سنگانِ بلاغتِ شعار مخفی و مستتر مباد که از زمان ممتد مجموعه‌ای که جامع مصطلحات و کنایات و تشبیهات و استعارات و لغات مترادف باشد به نظر نیامده. لاجرم این خاک پای عالمیان و کمترین اهل جهان، سراپا گناه محمدیادشاه و لِدِ غلام محی الدین عرف کَنَم صاحب و سبِ کُری، جعل الجنة مثواه و حصل له ما تمناه و جعل أخراه خیراً من أولاه، حسب فرمان واجب الاذعان خداوند نعمت سپهر عظمت سکندر صولت داراحشمت ارسطوفظنت فلاطون فطرت، هیزهینس جناب معلی القاب مهاراجه دهیراج مهاراجه مرزا پوسپاتی وجی رام گجپتی راج منه سلطان بهادر، والی ملک وجی نگر کی سی ایس آی، دام اقباله و اجلاله از لغات مختلفه و کتب معتبره اهل فارس به جمع آن پرداخت و این کتاب را به اسم مجموعه مترادفات [مسمی ساخت]^۱ که از آن جمال عروس سنه ۱۲۹۱ هجری - از روی جمل صغیر - نقاب خفا از رخ بردارد و شاهد سنه ۱۸۷۵ عیسوی - به حساب جمل کبیر - گلگونه شهود می آرید. لمؤلفه:

فلک گفت هذا لشیء عجاب	چو از جمع این نسخه فارغ شدم
به حکم مهاراج عالی جناب	به تاریخ تألیف پرداختم
کزان خاطر شاد شد چون شباب	ز هاتف ندایی ^۲ به گوشم رسید
دو تاریخ آید ز اسم کتاب	سنِ هجری و هم سنِ عیسوی

امید از فارسانِ مضمارِ سخنوری و سخن‌سنگانِ رشکِ خاقانی و انوری آن که اگر خطایی^۳ ببینند، به ذیل عطا پبوشند، به اصلاح آن کوشند.

(۱) اصل: «آئی» که از ویژگی‌های رسم الخط فارسی است در هند.

(۲) احتمالاً از چاپ ساقط شده. به قیاس افزوده شد.

(۳) اصل: «ندایی» به رسم الخط متداول در هند.

(۴) اصل: «خطای» به رسم الخط متداول در هند.

PREFACE

The Author lays no claim to originality in this work. His task has been mostly that of a compiler from sources not readily available to all students; but that the accomplishment of this work has been the result of laborious research, the writer will not deny. The work is certainly susceptible of great improvement, both in the method and details of its execution. Should it, however, in the shape it is presented to the public, be of any service to the student of the Persian Language, the compiler will feel himself amply requited for his labours.

The work itself was undertaken at the bidding of that Noble Patron of Literature and Learning. His Highness the Maharajah of Vizianagram, K.C.S.I., His Highness's interest in the cause of education in this country is sufficiently evidenced by his liberal endowments to the Colleges and Schools in the Madras, Bengal and North-West Provinces of India and to the Universities of Madras and Calcutta. Should this work be a welcome addition to the literature of its kind in Persian, the success will be due to His Noble Highness the Maharajah, who has, with his wonted liberality, paid the whole cost of publication. The students of Sanskrit have had cause for thankfulness to the Maharajah for the publication, at His Highness's expense, of a revised edition of Dr. Ballantyne's *Laghu Kaumudi*, which, as Professor Max Müller observes, "has enabled even beginners to find their way through the labyrinth of native grammars," and now should the labours of students of the Persian language be lightened in any measure by the publication of this work, to His Highness alone their thanks will be due.

MOHAMMUD PADSHA

Moonshee of His Highness the Maharajah of Vizianagram, K.C.S.I.,

Vizianagram

April, 24th 1877

ترجمه دیباچه انگلیسی**پیش‌گفتار**

مؤلف برای این اثر مدعی هیچ تازگی و ابتکاری نیست. عمده هنر مؤلف این بوده که مندرجات کتاب را از منابعی گردآورده که همه دانشجویان به آسانی بدان دسترس ندارند، اما از حق نباید گذشت که برای تألیف این اثر پژوهشی سخت‌کوشانه شده است. بی‌گمان این اثر را، هم از لحاظ روش و هم در جزئیات کار، می‌توان بسیار بهبود بخشید اما انتشار آن به همین صورت، اگر فقط فارسی آموزان را یاری کند، فراهم آورنده پاداش زحمات خود را یافته است.

تألیف این اثر در اصل به فرمان عالی جناب K.C.S.I. مهاراجه و جیانگر صورت گرفته، بزرگواری که همواره پشتیبان ادبیات و دانش‌اندوزی بوده است. علاقه‌مندی عالی جناب را در امر آموزش و پرورش این کشور از بخشش‌های سخاوتمندانه او به کالج‌ها و مدرسه‌های مدرس، بنگال و ایالات شمال غربی هند و دانشگاه‌های مدرس و کلکته می‌توان دریافت.

این مجموعه اگر در نوع خود در ادب پارسی با موفقیت و اقبال عمومی همراه شود، این امر مرهون عالی جناب مهاراجه عظیم‌الشان خواهد بود که با گشاده‌دستی مألوفش تمامی هزینه انتشار کتاب را پرداخته است.

چندی پیش چاپ منقح شرح آسان^۵ مصحح دکتر بالتین به هزینه عالی جناب منتشر گردید؛ کتابی که پرفسور مکس مولر درباره آن چنین می‌گوید: «این کتاب حتی به نوآموزان امکان داده است که در پیچ و خم دستور زبان‌های بومی راه خود را پیدا کنند.» تا امروز دانشجویان زبان سنسکریت، به پاس انتشار شرح آسان، بایستی حق‌گزار مهاراجه می‌بودند و اکنون دانشجویان زبان فارسی با انتشار این کتاب^۶ هر چه از زحمتشان کاسته شود، باید از عالی جناب - فقط از عالی جناب - سپاسگزار باشند.

محمدپادشا

منشی عالی جناب K.C.S.I. مهاراجه و جیانگر

وجیانگر - بیست و چهارم آوریل ۱۸۷۷

